

İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelilik

Abdulkadir Pekel*

Öz

İnsan hakları, tanımı gereği, evrenselidir. Öte yandan, insan haklarını temellendiren görüşler incelendiğinde, bu görüşlerin tüm insanların temsil edildiği kültürlerin ortak ürünü olmadığı, aksine, insan haklarının ortaya çıkışında belirli bir kültürün oldukça baskın olduğu görülmektedir. Yani insan haklarının “evrenselliği” iddiasını ortaya koyan temellendirmeler, bu iddiaya tezat oluşturacak şekilde, büyük ölçüde “yerel”dir; “Batı Avrupa kültürü”nün etkisi altında gelişmiştir. Dolayısıyla bu yazı, bu çelişkiden kaynaklanan problem üzerine odaklanmaktadır: Belirli bir kültürün etkisinde ortaya çıkan bir düşünce, evrensel olabilir mi? İnsan haklarına eleştirel bir gözle yaklaşan kültürel görecelilik anlayışına göre bu mümkün değildir. Bu yazıda, önce yukarıda bahsedilen çelişki ortaya konmaya çalışılacak, sonra da kültürel görecelilik anlayışının bu çelişkiye nasıl bir yaklaşımla tepki verdiği üzerinde durulacak, son olarak da evrensellik ve göreceliliğin uzlaştırılması için bir ölçü koymanın mümkün olup olmadığına ilişkin fikir yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Kültürel Görecelilik, Evrensellik.

The Universality of Human Rights and Cultural Relativism

Abstract

Human rights, by definition, are universal. On the other hand, when the views based on human rights are examined, it is seen that these views are not the common product of the cultures in which all people are represented, on the contrary, a certain culture is dominant in the emergence of human rights. In other words, the foundations that make up the claim of the universality of human rights are largely local in contrast to this claim: Human rights were developed under the influence of Western European culture. Therefore, this article focuses on the problem arising from this contradiction: Can a thought emerging under the influence of a particular culture be universal? This is not possible according to the cultural relativism perspective that approaches human rights critically. In this article, first of all, the above mentioned contradiction will be tried to be put forward, then the approach of cultural relativism will be deliberated, and finally, it will be examined whether it is possible to put a measure to reconcile universality and relativism.

Keywords: Human Rights, Cultural Relativism, Universality.

*Arş. Gör. | Kütahya Dumlupınar Üniversitesi | abdulcadir.pekel@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1696-6075 | DOI: 10.36484/liberal.641079
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 96, Güz 2019, ss. 111-118.
Gönderim Tarihi: 31 Ekim 2019 | Kabul Tarihi: 29 Kasım 2019

Giriş

İnsan haklarının, herkesçe bilinen, en basit ve meşhur tanımı bile; bu öğretinin evrensellik iddiasını ortaya koymaktadır: İnsan hakları, insanların yalnızca insan oldukları için kazandıkları haklardır. Etnik, dini, sınıfsal, ekonomik vs. durumlara bakılmaksızın bütün insanlar sadece insan olmakla bu hakkın sahibi olurlar. Öyleyse bütün insanlar, dünyanın –hatta “evren”in– nesinde olursa olsun bu haklara, kendiliğinden, başka şarta gerek kalmadan sahip olacak ve bu haklara saygı gösterilmesini devletten, kurumlardan ve bireylerden talep edebilecektir.

Dolayısıyla insan hakları, tanımı gereği, evrenseldir. Öte yandan, insan haklarını temellendiren görüşler incelendiğinde, bu görüşlerin -ironik bir biçimde- tüm insanların temsil edildiği kültürlerin ortak ürünü olmadığı, aksine, insan haklarının ortaya çıkışında belirli bir kültürün oldukça baskın olduğu da görülmektedir. Yani insan haklarının “evrenselliği” iddiasını ortaya koyan temellendirmeler, bu iddiaya tezat oluşturacak şekilde, büyük ölçüde “yerel”dir; “Batı Avrupa kültürü”nün etkisi altında gelişmiştir.

Dolayısıyla bu yazı, bu çelişkiden kaynaklanan problem üzerine odaklanmaktadır: Belirli bir kültürün etkisinde ortaya çıkan bir düşünce, evrensel olabilir mi? İnsan haklarına eleştirel bir gözle yaklaşan kültürel görecelilik anlayışına göre bu mümkün değildir.

Biz bu yazıda, önce yukarıda bahsedilen çelişkiyi ortaya koymaya çalışacak, sonra da kültürel görecelilik anlayışının bu çelişkiye nasıl bir yaklaşımla tepki verdiği üzerinde duracak, son olarak da evrensellik ve göreceliliğin uzlaştırılması için bir ölçü koymanın mümkün olup olmadığına ilişkin fikir yürüteceğiz.

Problem: İnsan Haklarının “Evrenselliği” İddiasının Çelişkisi

İnsan hakları düşüncesi Avrupa’da Aydınlanma döneminin bir sonucu olarak¹ on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda ortaya çıkmış ve Batı toplumlarının tarihinin belirleyici dinamiklerinden biri olmuştur.² Her ne kadar doğal haklar ya da insana bazı haklar veren düşüncelere daha önce (ya da başka kültürlerde) rastlanabilirse de, bugün anladığımız manada insan hakları öğretisinin ortaya çıkması modern bir olaydır ve bir bütün olarak Aydınlanma çağının ürünüdür.³ İnsan haklarının temellendirilmesinde doğal hukuk ve doğal hak-

1 A. Kadir Çüçen, “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 2005, s. 32.

2 Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. Orion, Ankara 2012, s. 59.

3 Vahap Coşkun, *İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil*, Liberte, Ankara 2014, s. 86.

lar düşüncesine başvurulmasına ilk kez on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Avrupa'da rastlanmaktadır.⁴

Doğal hukuk düşüncesine göre, evrende, doğada insan doğasında her şeyi belirleyen bazı yasalar vardır ve bu yasaların oluşturduğu rasyonel düzen insan aklı ile keşfedilebilir.⁵ “Doğal hukuk” ifadesindeki “doğal” kelimesi, “yapay”ın karşıt anlamlısı olarak kullanılır; yani her yerde her zaman geçerli olan, evrensel, sabit, mutlak ve objektif olanı ifade eder. “Yapay hukuk” ise farklı yerlerde farklı şekillerde gelişen, farklılık gösteren, dolayısıyla göreceli olana işaret eder.⁶ Dolayısıyla bu “doğa”nın bir parçası olan insanlar, doğada mevcut olan bu kurallardan doğan bazı haklara sahiptirler. Bu haklar insan yapısı değildir. Yani bir kişi ya da devlet tarafından verilmemiştir.⁷

İnsan haklarının temellendirilmesinde başvuru olan bir başka argüman da “insan doğası” argümanıdır. İnsan doğası argümanı insanların ortak bir doğası yani ortak bir özü olduğu anlayışından hareket eder.⁸ Dolayısıyla insanların ihtiyaçları da ortaktır ve bu ihtiyaçların karşılanması için bazı haklar mevcuttur. Ancak bu ihtiyaçların niteliği konusunda tartışma vardır. Maddi ihtiyaçlar mı yoksa manevi ihtiyaçlar mı dikkate alınacaktır?

İnsan doğasından neşet eden insan haklarının, daha çok insanın manevi ihtiyaçlarını karşıladığı ifade edilmektedir. İnsan onurlu bir yaşama ihtiyaç duyar. Yani insan haklarının kaynağı insanın ahlaki doğasıdır.⁹ İnsan doğasının en önemli özelliği, akıl ve vicdandır. Dolayısıyla insan yaptığı seçimlerde özgürdür, veya özgür olma kapasitesine sahiptir. Yani insanın iyi ile kötüyü ayırt edebilen, bu yönüyle nedensellik zincirinin dışına çıkabilen bir varlık olduğu kabul edilir.¹⁰ Şu halde insan onurlu bir hayat sürebilmek için başkaları tarafından engellenmeden özgürce yaşayabilmelidir. Bu, insanı devlete ve başkalarına karşı ileri sürülebilecek bazı hakların sahibi yapar.¹¹

Görüldüğü üzere, insan doğası argümanı ile insan onuru argümanı iç içe geçmiş durumdadır ve bu iki argümanın temelini de “doğal haklar” düşüncesi oluşturmaktadır. İnsan doğası argümanında, insan haklarını temellendirmek bakımından ön plana çıkan kavram “onur” kavramıdır. İnsanın onur-

4 Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, XII Levha, İstanbul 2015, s. 489.

5 Cennet Uslu, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Liberte, Ankara 2011, s. 38.

6 Uslu, a.g.e., ss. 92-93.

7 Uygun, a.g.e., s. 491.

8 Uslu, a.g.e., s. 93.

9 Jack Donally, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Yetkin, Ankara 1995, s. 27.

10 Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2002, s. 66.

11 Uygun, a.g.e., s. 494.

lu bir hayat yaşamaya ihtiyacı olduğu ifade edilir. İnsan haklarına ilişkin anlayışların çoğunun temelinde insanın sırf insan olarak değerli ve onurlu olduğu inancı bulunmaktadır.¹² İnsan, doğasına içkin olan özgür irade sayesinde, ahlaki tercihler yapabilme kapasitesine sahiptir. Bu da insanı onurlu bir varlık haline getirmektedir. İşte, insanın bu saygınlığının korunması için gerekli olan araçlar insan hakları olarak belirmiştir.¹³ BM'nin 1948 yılında ilan ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, diğer birçoğu gibi, insana içkin onur(*inherent dignity*) kavramına vurguyla söze başlamakta ve Bildirgenin ilk maddesinde tüm insanların onur bakımından eşit oldukları ve "akıl ve vicdan" sahibi oldukları ifade edilmektedir.¹⁴

Görüldüğü üzere, insan haklarını temellendiren ve insan haklarına "evrensel" niteliğini veren argümanlar arasında benzerlikler bulunmaktadır. İnsan hakları teorisinin, akla ve özgür iradeye vurgu yapan Aydınlanma felsefesinin etkisi altında geliştiğini¹⁵ ortaya koyan bu durum, insan haklarının evrenselliği iddiasıyla çelişmektedir. İşte kültürel görecelik tam da bu çelişkiye yönelik bir itiraz olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürel Görecelik

Oldukça mistik, metafizik ve idealist olduğu yönünde eleştirilebilecek yukarıdaki argümanlara karşılık gerçekçi bir yaklaşımla insan hakları öğretisini eleştiren kültürel görecelik ise, insana dair bütün kurum ve kurallar gibi, insan hakları kavramının da içinden çıktığı Batı kültürünün ürünü ve bu kültür ile kayıtlı olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla insan haklarının evrensel olduğunu iddia etmek mümkün değildir.¹⁶

Böyle bir iddia Batı'nın kendi kültürünü diğer kültürlerle empoze etmeye çalışmasından başka bir şey değildir. Yani insan haklarının evrenselliği iddiası, her alanda görüldüğü gibi, hukuk alanında da Batının yayılmacılığının bir yansımasıdır.¹⁷ Modernleşmenin bir sonucu olarak "Batı=Evrensel" şeklinde bir yanılğı ortaya çıkmıştır. Batı'nın geçirdiği gelişim süreci, Batı'nın bilimi, Batı'nın zenginliği, Batı'nın demokrasisi vs. bütün bunların evrensel olduğu şeklinde bir algı ortaya çıkmıştır.¹⁸

12 Erdoğan, *a.g.e.*, s. 49.

13 Uygun, *a.g.e.*, s. 479.

14 Uygun, *a.g.e.*, s. 482.

15 H. Gökçe Zabunoğlu, "Kültürel Görecelik ve İnsan Haklarının Evrenselliği", *Prof. Dr. Yahya K. Zabunoğlu'na Armağan*, Ankara 2011, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 2011, s. 791.

16 Erol Kuyurtar, "Kültürel Görecelik ve İnsan Hakları", *Sivil Toplum*, 2006, 4 (13-14), s. 59.

17 Coşkun, *a.g.e.*, ss. 187-88.

18 Johan Galtung, *İnsan Hakları: Başka Bir Açıdan Bakış*, Metis, İstanbul 2013, s. 13.

Bu durum Avrupamerkezciliğin bir sonucudur. “Şark”ın bilinip kontrol altına alınması gereken bir “şey” olarak görüldüğünü¹⁹ Edward Said, Şarkiyatçılık’ta ortaya koymuştu. Şark, egzotik, mistik, gayrı medeni ve aşağı bir “şey” olarak “temsil edilir”ken; “Batı” ise medeniyetin ve insanlığın merkezi olarak görülür.²⁰ “Doğu” ve “Batı” kelimeleri bile Avrupamerkezciliğin bir sonucudur.²¹ Hâlbuki, nasıl Garp’ın kendisi belli bir yer değilse, Şark da belli bir yer değildir. Yerler, bölgeler, “Şark” ya da “Garp” gibi coğrafi bölümlenmeler; yani coğrafi ve kültürel varlıklar da insan yapımıdır.²² Dünya bir küredir. Dünyanın her tarafı doğu, her tarafı batıdır; güneş dünyanın her tarafından doğar ve her tarafından batar.²³ “Doğu” ve “Batı” kavramları da coğrafyaların iktidar ilişkileri sonucu nitelenmesinden ibarettir.²⁴ İnsan haklarının evrenselliği görüşü de tüm bu diğer alanlarda ortaya çıkan Avrupa-merkezciliğin bir devamı olarak görülebilir.

Bütün kurum ve kuralların, insanı çevreleyen kültürün bir sonucu olduğunu söylemek gerçekçi bir yaklaşım gibi görünmektedir. İnsan hakları öğretisinin ortaya çıkışıyla ilgili tarihsel süreç de incelenirse, bu öğretinin –ve sonuçta bazı insan hakları normlarının– “Batı” olarak adlandırılan medeniyetin çatışma ve uzlaşmalarının ve bunları gözlemleyip tahlil eden “Batı”lı düşünürlerin etkisiyle geliştiği görülecektir. İnsan haklarına ya da insanların hak ve onuruna dair Batı-dışı medeniyetlerde birtakım temellendirmeler bulunabileceği doğru olabilir. Ancak insan hakları kavramının, tutarlı bir yapı olarak, Batı’da ortaya çıktığı, dolayısıyla Batı kültürü ile kayıtlı olduğu, yukarıda izah edildiği üzere, bir gerçektir.

19 Şarkın “bilinerek” “kontrol altına alınması”na ilişkin, Said’in çarpıcı eserinde ortaya koyduğu birçok analizden bir örnek: “Böyle bir bilginin nesnesi, doğası gereği, irdelemeler karşısında savunmasızdır; uygarlıkların sık sık yaptıkları gibi gelişip değişse ya da kendini dönüştürse bile, yine de öz hatta varlık bakımından istikrarlı kalan bir ‘olgu’dur. **Böyle bir varlığın bilgisini edinmek ona egemen olmaktır, onun üzerinde yetke sahibi olmaktır. Burada yetke “bizim” için, “onun” –Şark ülkesinin– özerkliğini yadsımak demektir; çünkü onu biliriz, o –bir bakıma– biz onu nasıl biliyorsak öyle var olur.**” Bkz.: Edward Said, *Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışları*, Metis, İstanbul 2012, s. 42 (Vurgular bize ait).

20 Said, *a.g.e.*, s. 11-12; 17.

21 Kasım Küçükalp, “Edward W. Said’in Şarkiyatçılık Düşüncesinin Felsefî Arkapları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, 12(1), s. 275.

22 Said, *a.g.e.*, s. 14.

23 Mehmet Ali Kılıçbay, “Fakir Akrahanın Talihî” *Doğu Batı*, 1998, 1(2), “Doğu ne? Batı ne?”, s. 58.

24 Küçükalp, *a.g.e.*, s. 275. Haritanın bu şekilde nitelenmesinin en güzel örneklerinden biri, belki de *Huntington’un “Medeniyetler Çatışması”* adlı kitabında verdiği haritadır. Bu haritada, Kuzey Amerika ve Avrupayı Batı olarak nitelenirken; Filipinler, Papua Yeni Gine gibi Asya’daki bazı adalar ve Avustralya ile Yeni Zelanda da Batı olarak tarif edilmiştir. Dünyanın çok çeşitli coğrafyalarının Batı olarak ifade edildiği bu haritada; Batı kavramının coğrafi bir gerçeklik değil, belirli bir kültürün ürünü olan bir anlayış olduğu açıkça görülmektedir. Bkz.: Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. (çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir) Okuyan Us, İstanbul 2014, ss. 20-21.

O halde insan haklarının evrenselliğini iddia etmek başka kültürleri Batı kültürü ile yargılamak anlamına gelecektir.²⁵ Hâlbuki her kültür ahlaki temelini kendi içerisinde bulur ve bir kültürün diğerini yargılaması için hiçbir objektif-ahlaki temel bulunmamaktadır.²⁶ Bu sebeple tek ve evrensel bir “doğru” olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Birçok doğrular vardır. Bu durumda bütün kültürlerle hoşgörü ile yaklaşılmalı, Batı kültürü, Batı-dışı kültürlerle dayatılmamalıdır.²⁷

Sonuç Yerine: Kültürel Göreceliliğin Sınırları

Kültürel görecelilik, her kültürün kendi ahlaki kod ve standartlarının olması gerekçesiyle, bütün kültürlerin hoş görülmesi gerektiğini ifade etmekte ve evrensel standartları reddetmektedir. Peki, bu hoşgörünün bir sınırı olacak mıdır? Hoşgörünün sınırsız bir değer olarak kabul edilmesi, onu aşkın ve aslında “evrensel” bir değer haline getirmeyi mi? Böyle bir durum kültürel görecelilik anlayışının bir tutarsızlığı olarak görülemez mi? Örneğin, Nazi uygulamalarını, işkenceleri, kölelik kurumunu vs. hoş göreceğiz miyiz? “Bizim geleneğimizde işkence var, bize saygı duy” diyen bir yönetimin hoş görülmesi mümkün mü?

Ya da insanlar olarak, en azından biyolojik ortaklıklarımız yok mu? Yaşadığımız çevre; iklim koşulları, coğrafya, farklılıklarına rağmen birbirine az da olsa benzemiyor mu? Böyle bir durum insan ihtiyaçlarının birbirine benzemesi sonucunu doğurmuyor mu? Bu durumların, en azından “kesişen kültürel değerler” olması sonucunu ortaya çıkarması gerekmez mi? İnsanlar ve kültürler arasında alışverişler, etkileşimler olmuyor mu? Hele iletişimin bu kadar geliştiği günümüzde bu iletişim ve etkileşimlerin benzer insani özellikler ve ihtiyaçlar ortaya çıkardığını söyleyemez miyiz?

Gerçekten de doktrinde kültürel göreceliliğin kötüye kullanılabilmesi yönünde endişeler dile getirilmiştir. Modern devlet anlayışının getirdiği bütün olanaklardan yararlanan devletin, bireyi bu olanaklara karşı koruyan hakları ortadan kaldırması tutarlı değildir. Yerel adetler ve gelenekler, kişilerin haklarını korumak ve adaleti sağlamak için kendine özgü yöntemler geliştirmiş olabilir. Ancak modernizmin etkisiyle tüm bunları yerle bir edip, modernizmin

25 Coşkun, a.g.e., s. 188.

26 Ehsanul Haque, “Universal Human Rights and Cultural Relativity: Conflict or Reconciliation?” içinde: *Transnational Legal Processes and Human Rights* (Ed. Kyriaki Topidi, Lauren Fielder), Ashgate, Farnham 2013, s. 25. Kuyurtar, a.g.e., ss. 59-60.

27 Fernando Teson, “International Human Rights and Cultural Relativism”, *Virginia Journal of International Law*, 1985, 25(4), s. 871; Esra Demir, “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2008, 14(2), s. 231.

başka bir sonucu olan insan haklarını “kültürel görecelilik” ya da geleneklere bağlılık gerekçesiyle reddetmek tutarlı görünmemektedir.²⁸

Yine de kültürel göreceliliğin tümüyle haksız olduğu ve tümüyle kötüye kullanılan bir kavram olduğu da söylenemez. Ancak sınırsız bir görecelilik, hem insanların ortak özelliklerini ve etkileşimlerini yok saydığı için gerçek dışı; hem de hoşgörü kavramının bizzat kendisini evrenselleştirdiği için tutarsızdır. *Donally*, bu konuda “göreceli bir evrensellik”in kabul edilebileceğini ileri sürmektedir. *Donally*'ye göre kültürel görecelilik radikal/katı/zayıf olmak üzere üç çeşide ayrılır. Radikal görecelilik, insan haklarının evrenselliğini tamamen reddetmekteyken, katı ya da zayıf görecelilik belirli oranda evrenselliği kabul eder. Özellikle zayıf kültürel görecelilik, kültürün ahlaki değerlerin oluşumundan önemli kaynaklardan biri olduğunu ileri sürerek, radikal evrenselciliğin aşırılıklarını törpüler.²⁹

1993 yılında bu konuların görüşülmesi için toplanan Viyana Konferansı sonucunda açıklanan Bildiri'de³⁰ ifade edilen uzlaşma da bu türden bir göreceliliğe yakın görünmektedir: *Evrensel* insan haklarının yorumunda ve gerçekleştirilme biçiminde ortaya çıkan bir kültürel çeşitlilik.³¹ Bu durumda şu soruyu sormak gerekiyor: Görecelilik ile evrenselliği dengelerken hangi ölçütü kullanacağız?

Bu noktada şu söylenebilir: Yorum, kavramın özünü bozamayacağına göre, görecelilik de insan hakları kavramının özünü, yani insan onurunu bozamaz. İnsan onuru da özgür iradeye dayandığına göre kişinin özgür iradesini ortadan kaldıracı uygulamalar hoş görülemeyecektir: Yine oldukça Batılı, bireyci, liberal bir anlayışa döndük. Çünkü bu durumda, bireyin rıza vermediği bir şeyle yükümlü tutulması, genel olarak, insan onuruna aykırı bulunacak, kabul edilemeyecektir. Bu da dayanışmanın, grup haklarının ya da toplumun geleneksel olarak geliştirdiği yöntemlerin vs. büyük ölçüde reddedilmesi anlamına gelecektir.

Yine de, “rıza” kavramından başka bir yere gidebiliriz: İnsan haklarının evrenselliği ancak kültürlerin bunu uzlaşma ile kabul etmesi yoluyla yani karşılıklı “rıza” ile mümkün olabilir. *Johan Galtung*'un dediği gibi, insan bedeni ve ruhunun dokunulmazlığı, kanun nezdinde eşitlik ilkeleri, kaçınılmaz bir şekilde Batılıdır, ama bu, onların evrenselleştirilemeyeceği anlamına gelmez.

28 *Donally, a.g.e., s. 131.*

29 *Donally, a.g.e., s. 120.*

30 Vienna Declaration and Programme of Action: Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993 Bkz.: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx> (30.10.2019).

31 *Donally, a.g.e., s. 128.*

Evrenselliğin ölçütü Batı değil, uyumdur. Bütün kültürler kendi içinde evrensel değerler barındırabilir. İnsan haklarının evrenselliği, ancak bildiriler ve dayatmaların yerini diyalog alırsa mümkün olabilir. Bu uyum gerçekleştiği ölçüde ve bu uyum gerçekleştiği müddetçe insan haklarının evrensel olduğu söylenebilir.³²

Kaynakça

- COŞKUN, Vahap, *İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil*, Liberte, Ankara 2014.
- ÇÜÇEN, A. Kadir, "Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi" *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 2006.
- DEMİR, Esra, "İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2008, 14(2).
- DONALLY, Jack, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları* (çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut), Yetkin, Ankara 1995.
- ERDOĞAN, Mustafa, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Orion, Ankara 2012.
- HAQUE, Ehsanul "Universal Human Rights and Cultural Relativity: Conflict or Reconciliation?" içinde: *Transnational Legal Processes and Human Rights* (Ed. Kyriaki Topidi, Lauren Fielder), Ashgate, Farnham 2013.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir, Okuyan Us, İstanbul 2014.
- GALTUNG, Johan, *İnsan Hakları: Başka Bir Açıdan Bakış*, Metis, İstanbul 2013.
- KANT, Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2002.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Fakir Akranın Talihi", *Doğu Batı*, 1998, 1(2), "Doğu ne? Batı ne?".
- KUYURTAR, Erol, "Kültürel Görecelik ve İnsan Hakları" *Sivil Toplum*, 2006, 4(13-14.)
- KÜÇÜKALP, Kasım, "Edward W. Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesinin Felsefî Arkapları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, 12(1).
- SAİD, Edward, *Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışları*, Metis, İstanbul 2012.
- TESON, Fernando, "International Human Rights and Cultural Relativism" *Virginia Journal of International Law*. 1985, 25(4).
- USLU, Cennet, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Liberte, Ankara 2011.
- UYGUN, Oktay, *Devlet Teorisi*, XII Levha, İstanbul 2015.
- VIENNA DECLARATION and PROGRAMME of ACTION: ADOPTED by THE WORLD CONFERENCE on HUMAN RIGHTS in VIENNA on 25 June 1993 Bkz.: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx> (Erişim: 30 Ekim 2019)
- ZABUNOĞLU, H. Gökçe, "Kültürel Görecelik ve İnsan Haklarının Evrenselliği" *Prof. Dr. Yahya K. Zabunoğlu'na Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 2011.

³² Galtung, a.g.e., s. 9.